

Lehetne például: embertan

I. Miért éppen embertan?

Mert az *ember* még az embernevelésre felkészítő felsőoktatási intézményekben sem válik "fő témává", még annyira sem, mint egy olvasótáborban vagy egy bérnyálásra előkészítő kurzuson. Az oktatott speciális "embertudományok" csak az ember "alkatrészeinek" egyikét-másikat mutatják be jól-rosszul, de összeépítésükre nem kerül sor, az egésztől már nem esik szó, a részhorizontokból nem lehet *rálátni* az emberre. Az ilyen ember ilyen olyan oldalát bemutató "lógiai" és "tanok" elsősorban az emberi aktivitás termékeivel foglalkoznak, elsősorban a *hogyanokkal*, s nem a *miérttekekkel*. Szükség van tehát egy olyan – bevezető–alapozó vagy átfogó–összegző – tárgyra, amelynek segítségével "összeáll" az ember, egy olyan embertanra, amelynek tengelyében a *bölcséleti embertan* áll, mely mint gyűjtőlencse felfogja az emberrel foglalkozó szaktudományok (a történelem, a biológia, a lélektan, a szociológia, a néprajz, a politológia, az erkölcsstan, stb.), valamint a művészetek és a mindennapi élet kérdéseit és válaszait, majd *emberképpé* alakítja a mozaikdarabkákat.

Evidencia, hogy az embergyereket az emberi világban a társadalomba bevezető szakembernek elengedhetetlenül szüksége van hiteles és "konvertibilis" emberképre. Közismert azonban, hogy nem éppen felelős és érett személyiségek kerülnek be a tanítóképzőkbe sem, hanem még a kései kamaszkor jegyeit magukon viselő, kiforrott értékrendszerrel, világgéppel, világnézettel nem igen rendelkező fiatalok, s ennek a tárgynak egyik fő célja (ha nem a legfőbb) éppen ezért a *másodlagos szocializáció* megvalósításának hatékony elősegítése. Így töltheti be az embertan tantárgy egyben az önismereti kurzus, és a lelki gyakorlat szerepét is. A tárgy közvetítette *cél-értékek*, az emberléptékűség, a szabadság, a közösségiség, a tudatosság, a felelősség, az énazonosság, a szeretet, olyan *eszköz-értékek* bensővé tételét és megerősítését segítik elő, amelyek egyben az *érett személyiség* jegyei: a valóság hatékony észlelése, önmagunk, mások és a természet elfogadása, rögtönzőképesség, a feladatközpontúság, a távolságtartás képessége, függetlenedés a környezeti hatásoktól, a befogadás állandó frissessége, mély és szelektív kapcsolatok, előítéleteink tudatosítása, etikai szilárdság, ellenségességtől mentes humorérzék, alkotóképesség. Nem csak, s nem is elsősorban az ismeretszerzés tehát a célja ennek a stúdiumnak, hanem inkább az *önművelés* segítése, amely egy-ben *öngyógyítás* is, amikor a hiánylény-em-

ber ráébred fogyatékoságairá, *szembesíti* magát a megvalósítandó eszményekkel, gyakorolja őket és *beépíti* őket önmagába.

II. Milyen tananyaggal?

Hogy mekkora legyen a *tananyag terjedelme* az két tényezőtől függ: a) hogy mennyi időt lehet szentelni erre a tárgyra, b) hogy mennyiben számolhat az embertan más (ezt megelőző vagy párhuzamosan futó) tárgyak (önismeret, erkölcsstan, vallásismeret, pszichológia, szociológia, filozófia, stb.) ismeretére. Ettől függően lehet arányosan vagy egyes részeket elhagyva "kicsinyíteni" az alábbiakban felvázolt programot.

A) Az ember és önmaga (Az ember énkörében)

- 1.) *Az ember testi–lelki egysége.* A test mint a tapasztalás közvetlen tárgya, a világgal való kapcsolat lehetősége (érzékek). Az *egyedi* és a *kifejező* test. A megszüntetve–megőrizve továbbvitt természet. Az *agy* és a *tudat*. (Az ember, aki el tudja képzelni, el tudja mondani, meg tudja csinálni.) A *lélek* mint a test formája, a test mint a lélek élettere. A tudat mint érzékelés, gondolkodás, intuíció és érzelm; mint megismerő tevékenység, azonosság önmagával, szellemi világosság. Empirikus, intellektuális, racionális és erkölcsi tudat.
Az önmagára reflektáló tudat. Testkultúra: sport, aszkézis, egészségápolás, szexuális kultúra. A bioszférát meghaladó arc, tekintet, a tartás. A lét kimondására képes ember. *Egészség és betegség* (egészség és betegség, a betegség mint fogyatékoság, másság, határhelyzet és üzenet). *Fizikum, karakter, vérmérséklet.*
- 2.) *Ösztönök, érzések, érzelmek. Készítettségérzések és a fájdalom, affektusok* (félelem, szorongás, szégyen, vidámság, szomorúság), *orientációs érzések* (tapintat, esztétikai izlés, erkölcsi érzés), *ézelmek* (öröm, szeretet, gyűlölet). *Értékorientáció és érzések* (jó–rossz, kellemes–kellemetlen, jó–gonosz, szép–rút, helyes–helytelen, hasznos–káros). *Indulataink. Akarat és érzelm. Szenvedély.*
- 3.) *A személyiség.* Öröklődés. A *tudattalan réteg.* A neurotikus és a normális személy. A személyiség mint élettani és lélektani egység. A nyilvános, a titkolt, az ismeretlen és a vakfolt én.
Én–azonosság. Szerepek. Én–ideál. Helyzeti és biográfiai én. Ideális és reális én. *A védekező én* (racionalizálás, tagadás, elfojtás, kivetítés és regresszió).
- 4.) *Gyermek és felnőtt.* A korai én: a testi én, a folytonos én azonosság érzése, az ön-értékelés. Az én kiterjesztésének és az én–kép megjelenésének kora (4–6 év). A racionális feladatmegoldás kora (6–12 év), a sajátlagos törekvések kora (serdülőkor). A fiatal felnőttkor mint az intimitás kora. A felnőttkor mint a gondolkodás kora. Az érett kor mint az integritás és az elfogadás kora. *Az érett személyiség:* hatékony észlelés, otthonosság a világban (önmagunk, mások, a természet elfogadása), alkalmasság az új befogadására és a rögtönzésre, feladatköz-pontúság, távolságtartás, függetlenség (a kultúrától és a környezettől), végtelen horizontok, szociális érzés (azonosulás, gyöngédség és együttérzés), mély és válogató

kapcsolatok, tolerancia, etikai szilárdság, ellenségességtől mentes humorérzék, kreativitás, meghittsége alkalmasság, életfilozófia.

- 5.) *Énesség és önösség.* létünk *énközpontúsága* (az egyes szám első személy). Önmagunkra találás a másokban és az *önösség*. Érettség és egoizmus. Az önzés mint szabadon választott visszaesés. A *bűn* mint ösztönünk tárgyainak való kiszolgáltatottság. *Éthosz* és erkölcsök. Individuális bűn, kollektív bűnösség és anoním bűnösség. Rossz készség és rossz cselekedet. A bűn mint tett és mint állapot. Önmagunk, embertársunk és a társadalom (közjő) ellen elkövetett, bűn. Büntudat. Lelkiismeret.
- 6.) *Önismeret, önszeretet, önfejlesztés.* Egoizmus és helyes *önszeretet* (önérzet, önbecsülés). *Képességek* és önmegvalósítás. *Aszkézis.* *Egyediségünk* mint értékünk. A mindenség mint mérce, az ember mint Isten képmása.

B) Az ember és a másik ember (Az ember kapcsolataiban)

- 1.) *Kapcsolatok, "én-az", "én-ő", és "én-te" kapcsolatok.* *Szerepek* és *személyesség.* Különbözőségünk egymásra vonatkoztatottságának átélése. Szeretet-fajták: *önszeretet, szerelem, barátság, szülő és gyermek szeretet, felebaráti (szolidaritástípusú) szeretet, Isten-szeretet.*
Példakép és bálvány.
- 2.) *Kapcsolódás.* Inprinting. *Őszinteség és hazugság.* *Elismerés* értékelés és tisztelet. A szeretet és *kritika.* Szeretet és *intimitás.* Függőség, konformitás és függetlenség. *Harc, játszma és vita.* *Empátia.* *Tekintély* és szabadság (horizontális és vertikális tekintély).
- 3.) *Nemiség és szerelem.* A biológiailag teljesen meg nem magyarázható *nemiség.* Anima és animus. Az ember lényegéhez tartozó férfi-nő kommunikáció. A *szerelem* mint a hiányérzetbe, (erősz), s a személyes (filia) és odaadó szeretetbe (agape) beágyazott nemiség. A szexualitás az emberi lét és értékek szolgálatában. A szerelem mint felelős *döntés.* Próbaházasság és házasság.
- 4.) *Házasság és család.* A férfi és a nő szerep. *Monogámia.* *Kitartás,* hűség, véglegesség. *Apaság és anyaság.* A házaspár. *A testvérek.* *Rokonság.* Család és *otthon.* Hierarchia és kooperáció. *Konfliktusok* és *válás.* *A nagy család* és *a kommunák.*
- 5.) *Kiscsoport és kisközösség.* *Pár* és *csoport.* Együttes élmény. Mintakövetés. A kiscsoport fejlődése és tagolódása. Jelentős személy, bűnbak, társas elvárás, klikk hatás, szociometriai egyensúly. *Közösséggé* *válás.*

C) Témakör: ember és történelem (Az ember az időben)

- 1.) *Az ember történetisége.* Történet és történelem. Történetiség (a valós szemben a mítosszal) és történelmiség (a létet meghatározó történelem). A *történelmiség* mint esetlegesség és valóságosság. A történelem mint a *választás* lehetősége.
- 2.) *Az ember előtörténete.* Biológiai fejlődés. *Az ember és az állat különbsége* (munka, eszközkészítés, társadalmiság, kommunikáció, tudat, nyelv, memória, modellező képesség, nyitottság, meghatározatlanság, kérdező lény, hiánylény). Az ember társadalmi viselkedésének *természeti alapjai:* a tárgyi-szükségletszerű, a vetélke-

- dő és az önzetlen-gondoskodó mozzanat (az ember a másikkal használója, támadója, gondozója). Az agresszivitás irányíthatósága, a társadalmilag irányított rivalizálás. Veszélyes *antropológiai redukciók*: a szociáldarvinizmus, a tekintélytelenesség, az erőszakmentesség és a perszonalizmus. Az egymással ellentétes természeti alapokat összeegyeztető gyakorlati ész és az ezt kontrolláló lelkiismeret.
- 3.) *Az ember és az idő*. Az idő megélése: szakaszosság és folyamatosság, a kozmikus és a társadalmilag elfogadott (naptári) idő. *A pillanat* mint meghatározott idő. *Az időbeli és az örökkévaló* határán lévő ember (egyedisége és örökkévalósága).
- 4.) *Haladás és fejlődés*. Az ember és a *hagyomány*. A hagyomány mint korlát és mint a további fejlődés lehetősége. A nyelv mint gondolkodásmódunkat meghatározó hagyomány. A hagyományban szereplő előítéletek leleplezése és az előítéletekkel kapcsolatos előítéletes viselkedés. *Mitikus és értelmező* hagyományfelfogás. *Hagyomány és újítás*: konzervativizmus, neokonzervativizmus, reform, forradalom. Megszüntetve megőrzés. *Fejlődés*: új és léttöblet. Fejlődés és bukás. Az egyre bonyolultabb életfeladat vállalása. Gazdasági, technikai, tudományos, szellemi, etikai *haladás*.
- 5.) *Az öregség*. Leszálló és felszálló ág: leépülés és *összegzés*. *A betegség* mint üzenet. Kilépcs és átlépés.
- 6.) *A jövő*. A jövő a jelenben: lehetőség, játéktér, vágyakozás, felelősség, tervezés. *Előrelátás*: prognózis, utópia. *Jövőképek*. A jövő és az eljövendő. A közeli, a távoli és az örök jövő.

D) *Ember és társadalom* (Az ember a közösségben)

- 1.) *Személy és közösség*. Egymástól függő és egymásra utalt egyedek. Az *előttünk élők* közösségére épülő életünk. A *másik* mint eszköz és érték. A csoportok közössége és a csoportönzés. Egyén és csoport kölcsönhatása. *Közösség és társadalom*. Elsődleges (vérségi), másodlagos (szakmai tevékenységi) és harmadfokú (egyéneknek mint személyeknek tudatos egyesüléséből származó) közösségek. Életmód- és értékrend-alapú közösségek. *A nemzet*.
- 2.) *Társadalmiasulás*. A társadalmi folyamatok: externalizáció, objektiváció és internalizáció (a társadalom tagjává válni). A gyermekkori elsődleges szocializáció (kognitív és érzelmi tanulás) és a már szocializált egyént új metszetekbe bevezető másodlagos (intézményes) szocializáció. *Szerepek* elsajátítása. Tanoncidő. *Azonosulás* másokkal, mások közösségével és a társadalommal. *A fontos mások*, aktív részvétel (alkudozás-sorozat). Krízis-helyzetek, pálfordulás, újjáértékelés. Az individualizmus mint nem sikerült szocializáció.
- 3.) *Egyenlőség, rétegződés*. A sokféleség egyenlősége és egyenlőtlenisége. *Osztályok*, rétegek, csoportok. Kiegészítés és alá-fölé rendelődés. A többség hatalma és a kisebbség joga. *Érdekek* (aktuális és távlati érdekek) érvényesítése. *Társadalmi mobilitás*.
- 4.) *Intézményesülés*. Ismétlés és *modell* (a döntés terhe alóli felszabadulás). A modellek hozzáférhetősége és az ellenőrzés. Az intézmény *legitimizálása*. Intézmények integrálódása. A tudáskészlet lerakódás és a *tradíció*. A társadalmat képező *szerepek* mint az intézmény előfeltételei. A szerepek mint érték és mérték tudása. *Munkamegosztás*, specialisták. *Elméletté* váló legitimizációk. A mindennapok

- valóságában érthetetlen területeket megvilágító *szimbolikus értelmi világok* (mitológia, teológia, filozófia, tudomány). *Társadalmi szervezetek* mint az értelmi világok támasztékai. *Ideológia* (a hatalmi érdekekkel ötvözött valóságmeghatározás).
- 5.) *Munka és alkotás*. Emberi és állati *munka*. Az emberi munka mint a *céltételező* eszközhasználat magas foka. Az *önkifejezésre* alkalmas és az elidegenítő munka. *Szaktudás* és szakosodás. A termelt *javak* elosztása. *Gazdaság, vállalkozás*. Erkölc és *jogrend*.
  - 6.) *Életmód, életminőség, értékrend*. Az élet hogyanja, milyensége, miértje. Életmód és társadalmi-gazdasági helyzet. Életmód és értékrend. Munka- és *szabadidő*. A tevékenység-szerkezet. Életmód, kultúra, népszokás. Értékválság, értékhiány.
  - 7.) *Kultúra, művelődés, művészet*. A kultúra mint a *létezéshez* szükséges állapot, mint *nyelv* és nyelvek, mint az emberi életet *biztonságossá* és tartóssá tevő, az embert az emberhez és a természethez kapcsolódó *jelrendszer*, mint a társadalmi viszonylat *szabályozó eszköz* mint a világ és önmaga modellje. Hagyományos népi autonóm (magas) és heteronóm (szórakoztató, alkalmazott) kultúra. A kultúra mint *művelés* és *művelődés*. A művelődés mint öngyógyítás. A művelt ember mint saját magával, embertársaival, a természettel és a végtelennel *harmóniában* lévő ember. A *művészet* mint érzékletesen megjelenő pozitív utópia. A *tömegkultúra* mint zárt ideológiájú másik világ.
  - 8.) *Közélet, politika*. A magánéleteket összehangoló, a korporativizmus szintjén megmaradó *közélet*. A politika mint a *hatalom* megszerzésére és megtartására irányuló gyakorlat.
A hatalom mint a tényleges döntések birtoklása. Az *uralom* és összetevői a bürokratikus, a technokratikus, a tudományos és a demokratikus ész szakszerűsége. A *demokrácia* mint érdekképviselő és mint érdekérvényesítő törekvés, mint a másként gondolkodók szabadsága.
  - 9.) *Értelmiségi lét*. Szakemberek és értelmiségiek. Az értelmiségi mint *átfogó képpel* rendelkező, mint *kultúraközvetítő*, mint *legitimátor*.

E) Az ember és a világmindenség (Az ember a kozmoszban)

- 1.) *A világra nyitott lény*. A világrendbe *beilleszkedő* (mikrokozmosz) és a világból kivetett *autonóm* ember. Az ember *nyitottsága*: az állat külvilága és az ember világa. A "Mire való? és a "Mi?" mint az ember és az állat "nézőpontjának" különbsége. Minden tevékenység: ember és világ kölcsönhatása. *Természetes* és *mesterséges* világ. A kultúráját is túlszárnyaló ember. A *végtelenre nyitott* ember.
- 2.) *Megismerés, tudás, megértés*. A megismerést is megelőző cselekvés-képesség. A *mindennapi tudás* (a rutinvalóság) mint sötét háttér előtti világosság. A világ mint *valóságok* sokasága és a ráfigyelés átállítása. A *társadalmi tudás*, a tudás megosztása. A tudás *érvényessége*. Az *előítélet* mint a megértés feltétele. A *megértés* mint részesedés a közös értelemben, és mint a szöveg önmagunkra való alkalmazása. Az *értelmezés* mint a megértés része. A *tapasztalat* mint a tudás feltétele. A tapasztalatlanlanság mint a tapasztalat feltétele.
- 3.) *A nyelv*. Az itt és most szándékain túlmutató *jelek* és jelrendszerek. A *tipizáló* és *elszemélytelenítő* nyelv. Az értelmes egészé *integráló* nyelv. A művészeti, tuda-

mányos és vallási szimbólumrendszerek és összekötésük a mindennapok világával. A *nyelvi tagolódás*. Nyelv és kultúra: a kultúrák mint nyelvek.

A végés és mulandó fölé emelő nyelv. A mindennapi tapasztalat dogmatizmusa és a *reflektált gondolkodás*. A *képzelet* teremtőképessége.

- 4.) *Ember és természet*. A *kozmosz* és a *természet*. (A természet mint értelmes egész.) Az ember mint kizsákmányoló és mint megbízott. Birtoklás, alakítás, szabályozás, együttélés, gondoskodó irányítás, felelős felhasználás. A természet jogai: bioetika, technoetika, környezeti etika.
- 5.) *Szabadság, választás, döntés*. A *meghatározottság* mértéke: genetikai program, természeti és társadalmi környezet, viselkedés-minták. Egyetlen emberi faj és *plaszticitása*. A valamitől és a valamiért való *szabadság*: a negatív szabadság és önmagunk birtoklásának viszonylagossága. A meghatározottság és szabadság dialektikája: viszonylagos elkülönülés, viszonylagos hatalom. Túllépés a létezőkön, önmagunk vállalása, transzcendentális szabadság, a választás szabadsága. Egyéni és egyén feletti, feltétlen és föltételes szabadság. Egyéni szabadság és közösség iránti elkötelezettség. Alapvető *döntés* és aktuális *választások*. Az *eldologiasodás* mint az objektívizáció túlterjesztése, (amikor az ember elfelejti, hogy a világ társszerzője). Elidegenedett világ, mint hamis tudat.
- 6.) *Biztonság és bizalom*. A bizalom mint bemerészkedés az ismeretlenbe. Kapcsolat a ki nem ismerhető, rejtett dimenzióval rendelkező személlyel. Óvatosság, kételkedés, ellenőrzés, bizalmatlanság, szorongás. A kielégíthetetlen biztonság-igény és az eredendő bizalom ütközése. Bizonyosság, elbizakodottság, rendelkezés, uralkodás. Bizalom és információ (gazdálkodás az információval). *Remény* és önáltatás. *Optimizmus* és *pesszimizmus*. Felhőtlen és felelőtlen optimizmus, érzékenység a veszélyeztetettségre. Végesség és remény.
- 7.) *Világkép, világnézet, értékrend*. Kép a természetről, *modell* a világról. A *vallás* és a tudomány világképe. A világnézet mint választás a kínált világképek közül, mint az egyéni hit és a világ dialógusa. *Tudomány* és világnézet, *filozófia* és világnézet. A világnézet befejezetlensége. Az *érték* mint a tudatos pozitív megerősítés tárgya és mint a felismert jó. Az *értékrend* mint belső szabályozórendszer. Az értékrend mint életfilozófia, életvitel, viselkedés és ideologizálás. Cél- és eszközértékek.
- 8.) *Az ember mint szintézis*. Végesség és végtelenség, szabad és meghatározott, természeti és szellemi, magányos és társas, hiánylény és beteljesedésre törekvő lény, biztonságot kereső és kockáztató, történeti és maradandó.
"Az ember nem egyéb, mint" – és "az ember egyéb, mint" – típusú ember-meghatározások.

F) *Az ember és a végtelen* (Átlépés másik világokba)

- 1.) *A vágyak*. Az ember mint befejezetlen, mint hiánylény. Elégedettség és *nyugtalanlás*. Reális elképzelések és *illúziók*. Vágyakozás, álmodozás, fantáziálás. Az éltető lehetetlen és elérhetetlen.
- 2.) *A rend*. Káosz és kozmosz. A rend igénye. Formális és lényegi rend. A szülő világpépítő és védelmező szerepe. A valóság rendjébe vetett *ősbizalom*.
- 3.) *Öröm, játék, ünnep*. *Öröm* és *boldogság*. Csúcsélmények. *Öröm*, és *gyönyör*. A kapcsoló és bekapcsoló *játék*. Játék és alkotás. A komoly világ múltó és a játék

- megálló ideje. Az ünnep szent ideje. Ünnep és közösség. Ünnepi szemlélődés és ünnepi cselekvés.
- 4.) *A humor. A komikum*, mint a szellemi és az érzékelhető világ alapvető eltérésének érzékeltetése. Komédia, tragikomédia, groteszk, ironia, nevetés és együttérzés, nevetés és távolságtartás. Nevetés és kinevetés, öngúny és kigúnyolás. A nevetés mint a szükségszerűség és a meghatározottság relativizálása. Humor, derű, és bölcsesség.
  - 5.) *A szépség*. A természeti, a művészeti és a viselkedésbeli szépség. Szépség és harmonia. Szépség és igazság. Szépség és katarzis.
  - 6.) *A szeretet*. A szeretet mint helyeslés, jóváhagyás. A szeretet mint elfogadás. Az adni és a kapni akaró szeretet (erősz és agape). *Részvét és együtt örülés*. Az érzéket az etikai és a szellemi összekapcsoló szeretet. A szeretet mint önzetlen önbeteljesítés.
  - 7.) *A remény*. *Életöszön és gyermeki remény*. A remény mint a halál tagadása a hétköznapi életben. Válaszok a végességre (aktivitásba menekülés, érték létrehozása, apátia, az utódok és közösség fennmaradása, az utókor hálája, intellektuális feldolgozás, sztoikus rezignáció, örökélet reménye, szeretet).
  - 8.) *A transzcendencia*. Az önmaga fölé emelkedő ember mint transzcendens lény. A transzcendencia mint a másik és mint a meghaladotthoz is hozzátartozó létartomány. A transzcendencia mint tudatunkon túllévő, mint intuíció és absztrakció, mint a létezők többévalása, mint az emberi megismerés és akarás átfogó horizontra való irányulása, mint szent és titok, mint Isten.
A transzcendencia mint a végesség átlépése közben megérzett végtelenség. *Hit és istenhit*. *Hit és vallás*. A homo religiosus és a szekularizált ember.

III. Milyen módszerrel?

Alapozó vagy összegző tárgyként képzelem el az embertant. Egyik esetben bevezet az embertudományokba, a másik esetben lehetőséget adhat arra, hogy a hallgató egyrészt *alkalmazhassa* mindazt, amit az előző években tanul az embertudományokból, másrészt arra, hogy *szintézist* alkosson. Egyik esetben sem bölcséleti előadás-sorozat, hanem egy több embertudományban is jártas bölcs vezette (animália) *beszélgetés* lehetne a legalkalmasabb megvalósítása ennek a tárgynak. Ideális esetben *kiscsoportos* beszélgetés, de elképzelhető nagycsoportos változata is (amelyben persze valamivel kisebb lesz az egy főre jutó aktivitás). A beszélgetések *kiinduló pontja* egy *probléma*, amely megjelenhet bevezető *elmélkedés*, *személyes élmény* (életprobléma, művészi élmény, átélt konfliktus, vitatott kérdés), *közös élmény* (körkérdés, művészi alkotás, dramatikus játék, olvasótáborokban honos "hökentés"), *feltárt tényanyag* (a témakörbe vágó tények, adatok, "kipreparált valóságdarabok", kutatási eredmények, a hallgató kutatásai). (Szokásokat, eseteket, véleményeket, konfliktusokat és döntéshelyzeteket gyűjthetnek saját körükből, a városban és a környező falvakban, a gyakorlóiskolában, stb.) A cél: a hallgatóság problémáiból és élményeiből kiindul-

ni, hogy a stúdium mint öngyógyítás hatékony lehessen. A bevezetőkből elhangzó kérdések, tények és élmények adják a beszélgetés alapját.

A különböző értelmezések és nézetek képviselői idézetek formájában, a hallgatók által képviselve, illetve mint ajánlott olvasmányok jelennek meg. Mint az ördög ügyvédje egy-egy erre felkészülő hallgató képviselhetné egy-egy tudományág vagy kutatási terület illetve egy-egy világnézet és világnézet szempontjait. Az előadást pótló beszélgetésben minél többféle válaszkísérelt hangzana el, köztük a hallgatók és a beszélgetést vezető tanár saját elképzelései is, s a hallgatóknak módjukban lenne a le nem zárt beszélgetést egymás között folytatni, hozzáolvasni.

A stúdium *gondolatmenetének* megszerkesztése is lehet közös munka. Az általam leírt csak egyik lehetséges variáció, a sorrend, a tagolás ettől akár lényegesen eltérő is lehet. Felfűzödhetnek a témák például az érett személyiség tulajdonságaira, de hozzá lehet igazítani a hallgatókat leginkább izgató kérdésekhez is. Ez esetben a közös munka egy *problématár* összeállításával kezdődne, (amelyikben például ilyen kérdések szerepelhetnek: Hazugság-e jobbik énünk? Lehetek-e büszke szerénységemre? Mennyire szerethetem önmagam? Miben közös a közösség? Meddig tarthat a hűség? Férfias-e az agresszió? Lehetnek-e egyenlők az egyediek? Honnan hová haladunk? Jól-lét-e a jólét? Mihez képest érték az érték? Tagadás-e a pesszimizmus? Káros-e a szenvedély? Lehetek-e szerepeimben személyes? Szabadon választhatjuk-e korlátainkat? Ki kell-e irtani előítéleteinket? Mi fér bele a harmóniába? Van-e értelme a szenvedésnek? Erkölcstelen-e a hatalom? És természetesen ezek konkrétabb és személyesebb, elvontabb és tudományosabb megfogalmazásai.)

Ezután következhet a problématár a tárgy valamint a koncepciójának és "tartalomjegyzékének" szembesítése, majd kialakul a program, amelyben akár olyan kérdések is szerepelhetnek, amelyek ebben a tervezetben nem.

A beszélgetéseket, természetesen meg-megszakíthatja egy-egy más típusú együttlét (egy-egy részletkérdést megvilágító előadás, interjú és beszélgetés, egy-egy embertani kérdés szakértőjével, megszemélyesített "embertanások" kerekasztal beszélgetése és egyéb dramatikus formák. Többféle változata elképzelhető tehát a beszélgetésnek, amely semmiképpen sem tudományos értekezés, a moralizálás, az ígéhirdetés, a lelkizés). Ez persze koránt sem zárja ki a személyes, az erkölcsi álláspontot képviselő, a világnézeti meggyőződést érzékeltető megnyilatkozásokat.

IV. Milyen taneszközökkel?

A fő taneszköz a *könyvtár* legyen. Összeállítható *szöveggyűjtemény* a nehezebben elérhető forrásokból. Valószínűleg szükséges lesz egy-két antropológiai alapkönyv *lefordítása*. Érdemes lenne összegyűjteni és rögzíteni a kérdéseket, a megvitatott eseteket, az illusztrációul szolgáló tényanyagot, s ebből *segédkönyvet* készíteni.

Fontos eszközei lehetnek a stúdiumnak, a vitaindítóban alkalmazható *hangfelvételek*, rövidebb *dokumentumfilmek*, (amelyeket a hallgatók készítenék). Fel lehetne használni a *poszterelőadásokat*, a különböző véleményeket kifejező "tacepaokat".

V. Milyen követelményekkel?

A követelmény-szint megállapítása sokban függ attól, hogy bevezető vagy összegző (vagy esetleg végigvonuló) tárgy lesz-e az embertan. A legfőbb követelmény a valamiféle *emberkép kialakítása*, amely természetesen személyes, de *reflektált*, tehát *kifejthető és megvédhető* is. Tudnia kell a hallgatónak – legalábbis alapfokon – a különböző embertudományok megállapításait *integrálni*, az egyes megközelítéseket másféle megközelítések (elsősorban a filozófiai antropológia) segítségével *értelmezni, kritizálni, kiegészíteni*. Tudni kell (ezt inkább akkor, ha a stúdium összegező jellegű, az embertant *gyereknyelvre* fordítani, legalább is alapfokon.

VI. A kártyák felfedése

Most árulom csak el, hogy ez az írás a tanítóképző főiskolákra ajánlott embertan ismertetése. Két évvel ezelőtt írtam, Zsolnai József, Kocsis Mihály és Deme Tamás felkérésére. Azóta megvalósult ez a tantárgy előbb a jászberényi, majd a sárospataki és a szentesi főiskolán, kipróbálásra került a 12 osztályos Kodály kórusiskola 8. és 9. osztályaiban. Az első lépéseket megtettük, úgy tűnik az elképzelés működőképes. Most következne az alaposabb kidolgozás, a különböző korosztályokra (első elemi-től!) alkalmazása, az embertan tanítására vállalkozók "bevezetése", belőlük műhely létrehozása. Az ötleten és az első lépéseken kívül magam még az "Íme, az ember" c. könyv megírásával járultam hozzá az "emberszelidítéshez". 1990. decemberétől az *Országos Közoktatási Intézet Pedagógusképzési Központja* munkatársaként továbbképző tanfolyamot és pedagógiai műhelyt "animálok" 30–40, az embertan valamelyik változatát kipróbálni vagy bevezetni óhajtó "értékközvetítő" (pedagógus, lelkész, népművelő, művész) számára. Akad köztük, aki elemiben, aki napköziben, aki hittan helyett vagy annak keretében, aki főiskolán, aki erkölcstannal, önismerettel vagy társadalomismerettel ötvözve képzei el az embertant.

Szívesen látok mindenkindet útitársnak, szívesen átadom a zászlót alkalmasabb pedagógusnak, folytassuk tovább együtt!